

Miranderen estetikaren beste alde formal batzuk

Luis Maria MUJICA

Mirande, poeta eta idazle nabarraren lan-literario arlori gatz, berriri, bere poesia umotsuaren alderdi formal eta infomal berriz zenbait hareago arakatzera. Zuberotar poetaren sorkuntzak alderdi aunitz du, beraz, baina denetan estimatuenetakoa bere idazkeraren kerantzak izan daitezke.

Metaforizazio berria. Irudi irrazionalen garadura

Miranderen idazkeran aipagarri dira, batez ere –bere aportazio ukaezinengatik– metaforizaziozko teknikak, sinbolismoak, adjetibizazioak, bisemiak, eta egungo iruditeria modernoekin zerikusia duen beste teknika zenbait.

Aski da Lizardiren eta Mirande poeten estetika elkar-parekatzea. Biak puntako poetak dira, baina kerantza desberdinekoak. Lizardiren iruditeria klasizista da, funtsean, molde gihartsuetan errotua, formalitate klasikoez ukitua. Miranderen, berriz, Europan XIX. mendea ezkerotzik nagusi gertatu zen irrazionalismoaren bidetik emaniko kreakuntza subjeliboa. Dударik gabe, Mirande euskararen baratzean estetika modernoaren espresara subjeliboa eta irrazionaletara biziki hurbiltzen da. Zuberotarrak izadia irudien formaltasunez eraikitzen duelarik (maiz irudi irrazional ausartak erabiliz) jauzia egiten du –modu askean– iruditeria original berritara. Mirande, Lizardirekin baino gehiago, Orixe klasizistarekin gonparatzen badugu oraindik estetika- ren berriztapenean hareagokoa agitzen da. Hain zuzen, Mirandek

estetikan iruditeria irrazionalen uretan jarduten du, hots, greko-klasizismoak sorturiko estetikaren olde logiko eta armoniatsuetatik urrun. Orixe klasizistaren luman, noski, irrazional den estikarik ez dago; Miranderenean bai, ordea.

Zertzelada horiek hurbilagotik ikusita, Miranderen epiteto-moldea ugaria eta irrazionala da nabarmen da On litzateke bere teknika irrazional zenbait (maite zuen sinbolismo literario baten ildoan osatua) hurbilagotik atzematea. Teknika horietan aski da behatzea enkabalgamenduak erabiltzeko zuen joera. Euskaraz, eta, batez ere, herri-poesia bertsolaritzantean, joera urri da enkabalgamenduak osatzeko. Noski, Lizardi, Lauxeta, Orixe, Lauaxeta bezalako olerkari garaietan, ordea, bada enkabalgamendurik aski

Alderdi formala beste arloetara ere hedatzekoa da Miranderen poetika aztertzerakoan. Hala ere, hedakuntza horren azpian, goian esan dugunez, paristar poetaren alderdi formala, eta, bereziki, irrazionalismo literarioari loturiko irudi-kateak dira balioztagarri.

Arlo semantiko zenbait

Miranderen estetikak arlo berezi zenbait du, eta haietan mitologiarekin loturikoa, bestalde, poetaren jarrera ideologikoak ere kontuan ukaitekoak direla. Aipatzekoak dira, orobat, animaleria, botanika eta metalkien arlotik jasoriko irudi-mundu formala. Ikus dezagun arlo horietako kasu zenbait.

1) Animaleriarekin loturiko iruditeria

Animalien arloan *igelaren* irudia originaletakoa da. Poetak *igela* koadro aski modernoan lekutzen du (hots, modu aski irrazionalean), ze hilargia irensten ezartzen du, ortzeko izarbelari figurazio bitxia atxikiz. Hona bere pasartea: "Aintziko urerat / ilhargi-laurden bat erori zen, / zuri, jori, / gauko zitu zorhi: / igelek jan dute, igeltxo igeldariak" (*Igelak*, 15 or.). Testuan hilargia -likidozkoa ballitzan- igelaren ahoaz zurrupatua ikusten da, irudi irrazional bat osatuz. Eszenategi horretan fisikoki solidoa den zerbait likidoa edo urkaria ballitzan figuratzen da, irudikazio *irrazional* bat eraikiz. Halako metaforizazio ausarta, noski, soilik, poeta moderno batek asma dezake.

Otsoaren irudiarekin ere jokutzen du Miranderen irudimenak. Hala ere, otsoarekin sorturiko plataforma, antropoformismozko kerantzaz, ez da igelarena bezain ausarta. Mirandek hurrengo pasartea dakar: “..Gizon soilari so zaizkio / otso ixilak giza-begiz” (Otso, 77 or.). Gogoratzekoa da hemen Machado poetaren poema berezi bat, Soriako lurretan kokatua, *La tierra de Alvargonzález* delturiko poeman kausitzen dena: “*Un lobo surgió, sus ojos / lucían como dos ascuas*” (*La tierra del Alvargonzález*, 167 or.). Kontuan izatekoa da, era berean, bere kerantza sugerigarriagatik “*páramo que cruza el lobo / aullando a la luna clara ...*” delakoa (*Ibidem*, 162).

Animalien arloan, oraindik, Mirandek akerra kontestualizazio berezian ezarri bide du –euskal folklorean arlotik harantz–. Euskal mitologian akerra akelarreen kontestualizazio pagano-ludikoan saretua kausitu da, literatura herrikoia gunean bereziki. Mirandek, bere aldetik, akerrak eta sorginak artoski lo tu ditu odola eta dantza-ren koadroan. “Akher hil bat datza / bere odolean. / Sorginak dabilta / leize hospolean” (Akelarre, 17 or.). “Sorginen leizean, / lizun, bilhuts-gorri... ”.

Hegaztien sailean, berriz, beleak dira aipatzekoak, bereziki, eszenategi berezian lekututa. Honela, beleak pasarte batean elkarrizketa krudelean azaltzen dira (batzuetan, koadro surrelista bat ere irudikatuz): “Alz baten puntaren puntan / bi bele zeuden izketan, –gaua bezin belz bele bi–...” (Bi beleak, 21 or.). Belearen presentzia higuin-garria-rekin lotua agitzen da, maiz, hau da, egoera animiko txarrean, gaizkiaren susmoa duen zerbait bezala.

2) Botanikaren eremuko irudiak

Mirandek haritza, haltza, palmondoa bezalako zuhaitzak bere estetikaren iruditerira dakartza. Iru zuhaitzetan, noski, palmondoa da Euskal Herriko eszenategian exotikoena. Elemendu botanikoetan Miranderengan, oraindik, gari eta garoa (iratzea) dira aipatzekoak, eta, nola ez, mahatsa. Azken honek Miranderen balentzia sentsual handiko indarra du. Baudelaire-ren poetikan ere mahatsa eta ardoa-ren tematika, askotan, erotikaren ildoari lotua kausitzen zen. Mirandek Raymonde emagaldua, adibidez, mahats umotua gisa irudikatzen du, zeren Pigalleko emagalduek mahastietan arno gozoaren ostetik dabilzala dio, ze emazteki bereziek gizonezkei atseginarekin izarrak ikus-

tarazten dizkie, ardoaren gisan. Hona eszenategi horren lekuko bat: *"Raymonde, soin humoa, mahats humel / Pigalle-ko mahastietan, / arno indazu nire ahorako / zazpigarren goian izarrak / dakhuskidan"* (Pigalle, 55 or.). Mirande poetarentzat mahastiak Pigalleko emagalduen egoitzak dira, eta emakumeen opari sentzualak mahats-mordo dira. Beraz, Raymonderen soina ardozkoa da, eta bera ikusi eta dastatuz –ardozkoaz bezala– gizonak lilura sentzualaren zeruan sartzen dira. Esan beahr da, ardoaren tematika errenazimendutik, batez ere, sexuari louta egon dela (baina XIX mendeko poetikak erotika horri irudikazio sugerigarriagoa erantsi dio, bereziki, irudi irrazional ausartagoen bidez). *Raymonde* deituriko emaztekoa ere mahatsa da Miranderentzat, eta eamztekiak –ardoak bezala– xoratzen du beregan hurbiltzen den gizon oro. Nola ez, antzeko irudi-moldeak aurki daitezke, orobat, Beaudelaire edo eta Verlain-en poesigintza umotsuan.

Molde bereko iruditeria sugeritsua atzematen daiteke Miranderengan *krabelinaren* alpua hilerriko giro berezia eraikitzean: *"Illerrian bada lore / euzki-lili krabelin / zu zaituzte badut uste / ongarriztat Kattalin"* (Kattalin, 86 or.). Baudelairek, lehenago, lore gaitzen eszenategian harrotua zuen bere *"Fleurs du mal"* poemarioan. Miranderengan *zithal-lilia* (lore hori pozointsua izaki) edertasun izun baten irudi da, barruan herio-hazia duelako.

3) Mitologiaren urratsa

Miranderen irudietan aipatzekoak dira mitologiarekin loturikoak, hots, *Ortzi, Basajaun, lamiak, sorginak* bezalakoak. Esana dugunez, Miranderi atsegin zitzaion –kristautasunaren arrastoak arbuizatzean– aspaldidaniko Euskal Herriaren aintzinate mitologikoa haizatzea. Aklarre mitologikoen koadroak motibazio asko eman zion bere eralkuntza poetikoari. Beraz, egoera prehistorikoetara itzulita, Mirandek *Ortzi* jainko protoeuskaldunaren protagonismoa eraikuntza poetikora eramaten du. Honela, poetak otoitza dagio *Ortzi* paganoari, bere arima abertzale kristauen zaintzape astunetik libra dadi. Adibidez, *"Izatetik hek bezala / Ortzi Jaunak zaint'nazala"* delakao errepikatzen du, behin eta berriz, *Euskaldun zintzoen balada* (33 or.) poeman, eta, orobat, *"Argitzetik hek bazala / Ortzi Jaunak zaint'nazala"* (ibidem) delakoa.

Mirandek alpatzen du Europako gunen mitologikoan ezaguna izaniko Thor jainko germiniarra, eta, berdin, euskaldunen Akher Beltz delakoa. "Zuen bitartez hunki ailitza / zorioneko egoitzak / Ortzi-Thor edo Akher Belzari / nik dagiodan othoitzak" (*Sanguis martyrurum*, 102 or.).

Kanpoko mitologiak ez du itzaltzen, bada, etxekoa. Goian alpatu-rikoez gain, Mirandek urak euskal mitologiaren hesira daramatza, berriro, Marimunduko eta Basajaun-en izenak bere poemetan txeratzean. "Mari Munduko, basajaun-jainko / okher jakitun osoa, / jainkosa zaintzen zenituzteenak / ibaia eta basoa" (*Sanguis martyrurum*, 103 or.).

Euskal Herriko aztarna zaharrekin jarraituz, alpatzekoak dira, gainera, aintzin sekuluetan gorabehera gaitzak (hots, jazarpenak eta eskomikuak katolizismo ofizialaren aldetik) jasaniko sorginak. "Gizon beltzek (klerigoak adiera nahi bide du hemen poetak) erre zaituzten / Euskalherriko sorginak! / Sekula zuen martyrioa / ez da khantatu euskaraz" (*Sanguis martyrurum*, 101 or.). Orobat, mitologiako pasartetan sartzekoak dira edo undinak (Europa mitologia batzuetan presentego daudenak): "Itsaso hurrunen armonietan / Uhinen alhaba jaiotzen zaden..." (*Undina*, 71 or.). Eta hurrengo zatia: "Itsaneskak oro, elkhar maitez, bil / daitez leihorrera, argitzaritan" (*Ibidem*).

Beste modu originalago batez, Mirandek jainko-sugearen irudia ere ekartzen digu, mitologiatik harturiko personalia erotikoa berezi gisa. Mirande-rentzat sugea irudi falikoaren metafora da, eta biblian madarikatua agertzen den sugea Jainko eta Erregetzat dauka: "Gora izan hadi, Suge, / hi haizenik ene Rege, / hi haizenik ene Jainko, / gau huntan eta bethiko, / urte-buztaneko Sugel" (*Undina*, 71 or.).

Teknika bereziak Miranderen peosigintzan

Gai honek garrantzi berezia du, ze, Mirande, idazle izataz gain, berritzaile ere agitu zen euskal literaturaren eremuan. Berak berrikuntza formalak ekarri zituen, euskal literatuaren ohiko isolamendua neurri batean gairatuz. Nahiz Lizardi eta Lauaxetaren peosigintzan ere alde formal berrien alde nabaritu, Mirandek harago eramane zuen

olde berritzailea. Miranderen iruditeria –emetaforismoa, batez beste-
Lizardirena baino ausartagoa da, subjektibismo irrazional baten ildoan.

Zuberotar poetaren metaforizazioa taxuz neurtzekoa beharrezkoa gertatzen da gogoratzea, beste behin, XIX. mendean Frantziaren umoturiko poesia berria, hau da, Novalis, Rimbaud, Baudelaire eta antzekoen eskutik agitua. Novalis-enzat poesia kaosa da, *magia* kontzeptuarekin lotzen dena. Bere ustean, poesigintzak halako harridura berezia (*hechizo* zioen berak) sortzen du, hartarako halako kerantza eta bide informal lainotsu eta intuitiboak erabiliz. XIX. eta XX. mendeetan mendebaldeko poesia *magia* izatera ere igaro zen. “*Magiari misterioa, ilunbea dagokio, ez edukin logikoak eta argi “zehatzak”. Ondorioz, edukin formalak eta logikoak baztertuko dira edergintzan, makurrera animiko-ilunak gailenduz*” (Luis M. Mujika, *Miranderen poesigintza*, II, 48).

Europar subjektibismoa areagotzen etorri zen XIX. mendean estetika berria sortuz, eta ildo hartatik idazkera informal eta exzentriko berriak ondu ziren. Miranderengan alde horien lanketa nabarmenki islatzen da, adibidez, *Zakhur hil bati* edo eta *Bi beleak* olerkietan.

Komeni da erromantizismoaren alderdi formalak –eta informalk- hurbilgotik kontutan izatea. Lehendiko arrazionalismoa gaindituta, Europar erromantizismo literarioak informalismoa ekarriko zuen, eta berarekin poesia zerbait etereo, iluntsu

eta sugerigarria, nahiz semantikan lehengoa baino hermatikoa-
goa gertatu. Miranderengan, adibidez, *zatarra* eta *bitxiaren* langintza ez da murrizta, bere oldea subjektibismo informalaren erreakziotan sartzen zela. Mundu onirikoak edertasun-molde berria lortu zuen bere luman.

Pinturan ere inpresionismoak –gauzen hurbiltze definitutatik urrunduz- gutxigorabeherako kerantzak eskaini zizkigun, sumoz eta ganduz beteriko irudi sugerenteak, estetika berria baten hildoa markatuz. Miranderen luman ederdurak ukitu informala du, beraz, Hain zuen, aurretiko euskal poesiaren parte handi bat, bertsolaritzarekin batean, datuari (eta objektibismo folklorikoari) lotua agetzen zen, bertan sugestioa eta irudi irrazionalen xarma falta zela. Literatura berriak, bada, deskribapen intimistak, ilunak eta ez-zehatzak lehentsiko ditu, eta, orobat, gai trakets, zatar eta desorekatuen formalkuntza landuko

du, maiz. Hortik poesia berriaren alde informal eta lhesiak, lurrun subjetoan bilduriko kerantza xorginak.

Miranderen poesian ere alde formal ilunak, ez-logikoak landuta atzematen dira, euskal literaturan hain ohiko ez ziren teknikak. XX. mendeko literaturan Lizardiren poesia sugerentea bazen ere, hala ere bere iruditeria klasizista zen oraindik, hots, idazkera aski zehatza eta formalki landua, hots, irudigintza arrazionalago bati lotua. Miranderen iruditeria, aldiz, subjektiboa eta informala da, ihes egiten duelako mintzo formaletik. Orixek, bai, beste ertzean, iruditeria klasizista erabili zuen, eta alde horretatik Mirande urrunago doa estetikaren bidetan. Lizarditik Miranderea ere, noski, tarte ukazina da, zuberotar poetarengan irrazionalismoaren ukitua ausartagoa bilkatzen delako.

Komeni da, Baudelaire-ren joera sinbolista ez ezik, Rimbaud-en idazkera kontuan izatea. Poeta hain objektua desorekaturik, zatikaturik azaltzea atsegin izaten zitzaion, gauzak iruditeria irrazional baten galbahetik pasatzea lakat zitzaion. Errealitatea kaosa zen beraientzat, eta gauzen objektibitatea, ia beti, norberaren interpretapenetik igarotzen da (eta ederraren ortuan sentsazioek subjektuaren hildoa nahitanahiezkoa dute).

Miranderen estetikan ere *ederra* olde subjeto-irrazional beretik igaro bide da, metaforen giltza lehen baino molde irrazionalagoetatik igaroz.

Teknika zenbait, zehazkiago

XX. mendeko trataera poetikoan erromantizismoan hasiriko emozio informala –eta sentimenduen agintea– areago ezartzen etortzen da. Kerantza bisemikoak, sinestesiak, kualifikazio ezprezisoak nagusiagoak bilakatzen dira ederraren trataeran. Horregatik komeni da teknika horien zehaztapen batzuk arakatzea.

1) Desplazamenduak

Desplazamenduak elementu bat bere leku logikotik gune irrazional batera deslekatzea esan nahi du; batez ere, sentsazioen munduan ematen dira aldaketa hori, ze emozio berezien bidez ederraren atxikimendu berrira iristen da idazlea. Esana dugunez, Miranderen

Igelak poeman, adibidez, errealtatea desleketzen da *ilargi-laurdena* aintziran *eroria* aurkeztean. Koadro berean igela *ilargia* jaten (ala zurrupatzen) azaltzen da, guztiz irrazionalki, noski, mintzo poetiko berezian kokaturik. Gertakizunak hala itxuratzea ez da zientifikoa –ez da egitazkoa–, zerbait *fikziozkoa* baino (irudimenak sorturikoa, noski, eta sugerikortasun baten giroan emana –horretarako bisemia ballatuz–). Hain zuzen, poeman *hilargi-argia* uretan islatzeari kokamen poetiko eta emozional berria egozten zaio, nahasmen fisikoa sortuz. Kasu horretan argi-islada fisikoari ordezkapen *imaginarioa* gertatzen zaio (zeren igelak ura zurrupatzean *hilargia* jaten duela balestea *ez-reala* da fisikoki). Bertan koadro fisiko batetik jauzi *imaginarioa* (hilagia edanarena) egiten da, eta, ondorioz, kodroak emozioa berezia sortzen du irakurlearengan olerkia ausnartzean. Dударik ez, halako joku literarioa *irrazionala* dela, jauzi semiologikoa gainditzen duen zerbait ausarta dela. Irrazionalismoz jokaturik, Mirandek mintzo sugerente bat eraikitzen du irudi irrazional baten bitartez, eta, noski, bere metaforismoa Lizardirena baino ausartagoa da, zerbait haratagoa eskaintzen digulako (eta zer esanik, oraindik, Orixe-ren iruditeria klasizistarekin erkatuta).

2) *Teknika bereziak poesia berrian*

Poesia modernoak bide luzea eginga du elemendu sugerituen ildoan, bereziki. XIX. mendetik hona. Teknika horiek hurrengoetan sintetiza daitezke:

- a. Objektua urrunean ezartzen da, zerbait diluitua bailitzan. .
- b. Alderantziz, berriz, ilun eta ez-zehatz dena zehazki ematen da.
- c. Sentimendu ezprezisoak prezisioz eskaintzen dira (hots, mintzo irrazional-onirikoak prezisioz mamaitzen dira).
- d. Poeta sinestesiez balliatzen da, maiz.
- e. Irudi bisemikoak sortzen dira ondorioz.

Aipaturikoak inkonshientziaren olde estetikoaz garaturik agertzen dira, noski. *Sugerentzia* da nagusi beraletan, maiz, susmaoren teknika erabiltzen dela, Miranderen hurrengo pasartean bezala.

“Urezpondan biak zeuden / elkarri laztanka, maitez / bulhar zu-riak ikhara... /

Gogoan nerabiltzanak / ezin erranak dirade" (Neskatxak, 37-38).

Pasarte honetan, idatzia baino gehiago, sugeritua da nagusi, susmotan bilduriko adierazpen ekibokoa (elementu analitikoetan alde egin da giro emozionalean sartuz).. Testuak koadro lesbiandar baten aire morbidoa du, kerantza irrazionala uraren isladan –eta iztarren ihesian– ikararen sugestioaz indartzen da. Pasartean gauzak *irrazionalki* sugeritzen dira. Koadro literario klasizista batean, aldiz, gauzak askoz objetibokiago emanen ziren, eta irudien trataera ere arazionalagoa izanen zen.

3) Metaforizazioaren ildo berria

Esan dugunez, iruditerian, eta metaforaren trataeran literaturak lorpen eta jauzi bereziak egin ditu, bereziki, XVI mendetik XIX. menderate Europako mintzaira kultu gehienetan. Euskararen arloan, ordea, gauzak umilkiago agitu dira.

Joera klasizistak nabariak ziren Oihenarte-ren poesigintzan. Bere iruditeriak poeta bertsolarizante arrunten maila gainditu zuen airoski, baina bere metaforak usain *klasizista* islatzen zuen, ze bere irudi poetikoak, aberatsak izanik ere, ez zuten, logikoa zenez, geroztiko irrazionalismoaren ukiturik irudien sorkuntza subjektiboan aldetik.

Irudi ernazentisten ildotik zebilen Oihernarte, beti ere irudietan halako logika bat islatuz. Hain zuzen, Oihernarteren maiteminduaren ile-adatsak *urrezkoak* ziren (aspaldidanik onduriko imajinarioan sorturiko metafora kreatuz). Hain zuzen, *iledi gorriskaren* eta *urrearen* iruditeria lehendik onduriko metaforizazio batetik zetorren egosia zen, hots, literatura klasikoan eta neoklasikoan aski ezaguna zen irudia.

Jakina dneez, XIX. eta XX. mendeetan askoz urrun eta gaitzagoa bilakatuko zen irudien erlazio, subjektibo eta ilogikoagoa bilakatuz Beraz, irudi eta metafora modernoetan logika gaitzotzen etorriko da, *imaginarium* delakoaren nexoak nekezagoak eginez.

Gure literaturan, goirago esana dugunez, Lizardiren metaforismoa klasizista da, funtsean, eta azpitik doakion logikazko nexoa Miranderen irudigintza literarioan baino garden edo arrazionalagoa da. Lizardiren irudietan A maila eta B arteko loturak Miranderenean baino hurbiltasun gehiago islatzen du. Miranderen kasuan, aldiz, A eta B mailen arteko etendura logikoa –edo arrazionala– gaitzagoa da.

Hona, segidan, Miranderen pasarte ilogiko eta irrazional zenbait:

"*Haien beso luze-luzeek / niri eresiz zioستن / ziraun-poema samin bat*" (Neskatxak, 37), "*Zuen begi-aintziretan / ezinbertzez gainbetheak / hondatzen naiz, ithotzen naiz* (Neskatxak, ibidem), "*Izar gorion pentagraman / lo-samin dautza bertz'izarrak*" (Otso, 77 or.).

Aski da behatzea azken pasartearen *begia* (A maila) eta *aintzira* (B maila) nola lotzen diren (azken irudia bi subsailetan banatzen dela, hots, *B-a* (*hondatzen naiz*) eta *B-b* (*ithotzen naiz*) delakoan). Pasarteak keru erotiko nabaria du, baina konparazioa ekiditzen da (hots, "*zure begiak aintzirak bezala gisakorik ez da agertzen*), eta A eta B irudiak zuzenean alboezartzen dira, ausarki. Esan daiteke Miranderen *zure begia* (A) eta *aintzira* (B) loturik azaltzea Lizardiren *udaberria* (A) eta *neskatxa* (B) bateratze baino zerbait usartagoa dela iruditeriaren aldetik. Zinez, aipaturiko bi irudien arteko deslotura bortitzagoa da Miranderen kasuan (eta, aldiz, ez hainbeste *udaberria / neskatxa*-ren arteko loturan, tradizioari behatuta, behintzat).

Bide irrazional jori bera landu zuten Garcia Lorcak eta Aleixandrek, besteen artean, gaztelaniaren ortuan. Beraz, Intuizioa eta deslogika dira nabarmen García Lorcaren hurrengo pasarte poetikoetan: "*El trino amarillo del canario / colgaba de la rama...*", "*Ayer estaba verde, / un verde loco / de pájaros gloriosos*". Lehenengo testuan kanariaren txorrotxioa kolore *horizkoa* dela adierazten du poetak, hegazti-lumaren kolorea desleketuaz, eta, orobat, doinu musikala —elementu *solidoa* baillitza— adar batetik zintzilik ezarriz.. Beraz, bertan A mailako *trino*, B mailako *amarillo* eta C mailako *colgaba de la rama* delakoak loturik azaltzen dira, bitxiki. Bigarren testuan, berriz, (A) berde margoari animokotasuna egozten zaio (B) zoroa dela erantsen.

Garcia Lorcak bezala, Mirande euskaldunak ere ihes egiten du, maiz, irudi irrazional edo logikoetatik, eta berarengan Lizardi baten iruditeria klasizistetara tarte handia dagoela. Esana dugunez, Miranderen iruditerian deslogika irrazionala Lizardirenean edo Lauaxetarenean baino bortitz eta ausartagoa da.

4) *Plano desberdinen ezarketa*

Poesiaren kreakuntza, formaren aldetik, transposizioa bat bezala har daiteke. Poetak ikusten duen oro aldatzen eta sorkuntza subjektu-

bo baten aldean jartzen etortzen da. Miranderen hizkuntza poetikoa maila subjektibo (eta irrazional) desberdinetan egituratzen da.

Transposizio edo gainezarketa horiek *tokizkoak*, *aldizkoak*, *egora animikozkoak*, etabar izan daitezke. Hurrengo lerroetan horiei buruz adierazpen batzuk ikus ditzagun.

a) Egoerazko superposizioak

Egoerazko superposizio edo *gainezarketetan* bi maila eman ohi dira, bat *egitazkoa*, bestea *ametsezkoa*. A maila *amestua* da, B maila *egitazkoa* (alderantzizko eskema ere ukan dezakeela). Beraz, bi egoera gurutzatzen dira. Mirandek hurrengo pasartean: "*Jauregi hotzean / aitorren alhabak / nigar dagi*" (*Jauregi hotzean*, 27 or.). Egoera *erreal*a islatzen da bertan, hots, B mailakoa, negarrari atxikia. A maila *amestua* da, hau da, "*goizetik joana da / zalduna gudurat. / Noiz dathorte?*" (ezen maila horretan gertatua, nolabait, sasizkoa da, (ze elur zuritan azaltzen diren odolezko orbanek guztiz beste den zerbait adierazten dute, alegia, hilda dagoen pertsonaia ezagunarena).

b) Denborazko gainezarketak

Denborazko gainezarketetan A, B, C -edo eta gehiagozko- mailak eman daitezke, konplexibitate gaitzagoa jasoz; beraz, *aldatzailea* eta *aldatuaren* mailak eman daitezke. Adibidez, teknika horren hildoa geroa "orainean" ezarrita aurki daiteke, eta *oraina* "iraganean" kokatua, bi muturren artean ondorio emozional berria sortzen dela. Mirandek, adibidez, *Maitarzun* deituriko poeman egunaren eszenategia hiru *alditan* egizatzen da, hau da, A mailan *goizean* mutilaren promesazko hitzak ("*Elhia jalki zeneko, / neskari muthil bizkorrak: / nehoiz ez haut ahantziko*", B mailan *eguerdian* ahuldurik geraturiko promesak -haizeak dantzaturiko orbelen irudipean agituak- ("*Ondikotzi Haize gogorak / orbela eroaiten ditu, / bai eta zin ezilkorrak...*"), eta C mailan *arratsean* desenlazearen unea ("*Ekhia zenean sarthu / bethi ere maithatzeko / bertzerekin zen hitz-hartu*").

Beraz, bertsoaren eskeman *goizeko* maitasun *leiala desleial* bilakatzen da *arratsalderako*.

c) *Metafora askozko gainezarketak*

Metaforen adierazpen nagusienetakoa, imajinen trukaera formaz gain, irudietan eman ohi diren superposizioak dira nabarmen, hots, era askotariko desplazamendu semantikoak. Bereziki, C tipologiazko desplazamenduak, metaforen bitartez mamituak, ohi dira alpatzekoak

Metaforaren alorrean, bereziki, *sinestesiek*, garbi adierazten dute deplazamanendua, beti ere, *zentzu fisiko* desberdinen eremuan ematen direnak. Mirandegan metaforen alorrean sugestiozko teknika bereziak islatzen zaizkigu. Har dezagun, esate baterako, ondorengo pasartea: "*Haien beso luze-luzeek / niri eresiz ziostaten / ziraun-poema samin bat*" (*Meskatzak*, 37 or.). Pasartean besoek A maila osatzen dteu, eta *ziraun-poema* delakoak C maila (tarteko B maila, berriz, "*eresiz ziostaten*" pasartea litzatekeela). Beraz, Mirandek bertan besoak *eresiz* kantari ezartzen dizkigu –modu irrazional batean, noski–, *ukimena* (besoak) eta *entzumena* (poema ahoskatua) elkarren artean nahasiz. Dударik ez, euskal literaturaren alorrean horrelako irudia eraikitzea sugestiboa gertatzen dela.

5. Beste teknika batzuen zehazketa

Goian esan dugunez, poesia modernoan *sinestesiak*, *bisemiak*, *desplazamenduak*, *irudien gainezarketak* poesigintza berriaren lorpen berezi dira. Baliapide literario horien originaltasuna eta espresio-indarra –XIX. mendetik gaur arte– indarragotzen etorri da (espresaera *irrazionalen* espiralea hareago ekarriz). *Surrealismo* –edo eta *parasu-realismo*– hitzak ongi adierazi bide du teknika berriaren fenomenoak.

Euskal literaturaren esparruan XX. mendean neurri batean jasoa tenore berezi horretakoa da. Hain zuzen, metafora klasiko eta arrazionaletan *irudia* eta *irudikatuaren* arteko tartea metafora berrietan baino laburragoa zen. Adibidez, Lizardirengan metaforen ildoak (esate baterako, *eguzkia* eta *urrezko bola-ren* artean finkatua) iruditeriaren esparruan antzezko tartea hurbilagokoa zen, ze *eguzkia* eta *urrezko bola-ren* arteko lotura fisikoa aski zuzena gertatzen da gizonaren ohiko irudimenean. Beraz, hurbiltasun horren egia egiaztatzeko aski da XIX. mendeko euskal betsolari eta erdi-poeta edozeinen iruditeria aztertzea. Adibidez, amodioaren alorrean *larrosa*, *perla*, *izarra*, *eguzkia*, *baratza* gisako irudiak erabiltzea aski ohikoa gertatzen da, gaur irudi

topikoa suertatzen dela poeten imaginarioan. Hona, Bilintx bertsolariaren pasarte bat: "Izarrak dizdiz egiten dute / zeruko urdin puruan... / dizdiz alaxen egiten duzu / nola izarrak zeruan". Testu honetan neskatzaren irudikazioa lehendik ohikoak ziren bidetatik dabil. Beraz, neskatzaren ezpaina *lore gisa*, *gerria zume bezala*, *ilea zeta antzera* (eta *hortzak perlak* bailiran) irudikatzea ohiko bide ezagunetik jardutea da. Bertan, *agian*, *zumea*-ren irudi ausarta kenduta, bestetan aski higituriko bideak aurkezten dira.

Iruditeria modernoan A mailatik B mailarako tarte aski urrun eta bortitza izaten da irudien *ilogikotasunetik* behatuta, noski. Urruntasun formal hori nabaria da, adibidez, Mirarengan A mailako *neska bilutsaren* besoak eta B mailako *ziraun-poema* artean.

Irudi modernoan logika asko ematen da, eta, alderantzzi, adierazpen irrazionala larriagotzen (bide horretatik, irudi literarioaren zama emozionala ere handiagotzen dela).

Beste irudi baten arloan, Bilintxek XIX. mendena neskaren A *begiak* B *eguzki berri* bezala irudikatzen zituen; Mirandek, ordea, XX. ean A mailako *begiak* B mailan *aintzirak* balira bezala idelutzen ditu ("Zure begi-aintziretan ... / hondatzen naiz" diotsa). Dударik ez, Mirandaren azken irudia Bilintxena baino irrazional eta txundigarriagoa da (XX. mendeko estetika subjektiboaren oldean sortua).

Irudi zaharragoetan (klasizistagoetan, hain zuzen) A eta B mailen arteko antza formala nabariagoa izan ohi da. Adibidez, A mailako *neskatxa* eta B mailako *larrosa*-ren arteko erkaketa XIX. mendeko euskal literaturaren iruditerian presenta dago. Beraz, A mailako (neskaren *soin-ataletako begia*, *ezpainak*, *gerria*, *ilea*, *hortzak*) eta B maila (*eguzkia*, *lorea*, *zeta*, *perlak*) jada tradizioko irudigintzan gertatzen zen. XX. mendeko irudi literarioen planoak, aldiz, urruntzen etortzen dira -logikaren ardatzetik askoz etenagoak izaki, eta, ondorioz, intentsoagoak irudimenaren arlotik behatuta-... Mikel Lasa poetak, adibidez, bere *Poema-bilduman* ondorengo lagatzen digu metaforizazioaren joku-eremuan: "*Paradisu galduetako oroipena... / triste diren bezala tamarindoaren adarrak, itsas bazterrean - / euriaren pean / triste ta ustel palmondoa udazkenean / "chalet" ubelaren jardinean...*". Koadro honetan, konparazioak barne hartuta, iruditeriaren egitura exotikoa eta urruna gertatzen da pertsonifikazioen ildotik (ze tamarindoak *triste* eta *palmondoak itun* eta *ustel* azaltzen dira). Pal-

salaren imajina sentsazio eta ebokaziotan txertaturik eskaintzen zail irakurleari. *B* mailako irudiek ez dute ohiko loturarik ebokaziotan *A* saillean emaniko adierazpenekin. Horregatik Lasa poetaren iruditeriaren xorgintasan freskoa. Palmondoa eta tamarirondoa, bestalde, zuhaitz aski exotikoak dira euskaldunarentzat. Dudarik ez, Lasa-ren irudian Bilintx-enean baino tarte eta urruntasun gehiago dagoela *A* eta *B* mailen artean, hots, maila irreal eta errearen artean.

Poesia –eta literatura, orokorki– zenbat eta berantagoa, hainbat eta irrazionalagoa bilakatzen da, eta Mirande-ren poesian jauzi hori jadanik, XX. mendeko 50. eta 60. hamarkadetan agitu zen. Hortik bere poesigintzaren garrantzia formalitatearen aldetik gure hizkuntzan mamituriko estetika idatziaren arloan.

Hala ere, ez da ahanztekoa pasarte poetiko klasizistak ere plataforma binarioz egituratu zirela, maiz, baina, beti ere, ondorio tematikoa eta irudi literarioaren arteko nexo *hurbilagoa* erakutsiz. Mirande, ordea, bide sinboliko eta informalagoetatik ibilia dugu. Aintzinako euskal lirika herrikoian ere (nahiz nexoan aldetik irudien aldetik logika edo arrazionalismo gehiagoz) antzeko metaforak eta parekatze binarioak eraiki zirela amodiozko herri-poesiaren eremuan. Hori nabaria da *aitari ilogikoak* deiturikoetan. Hona kasu nabarmen bat: “*Eder zeruan izarra, / errekaldean lizarra / ni zu zaitut maiteago / arraitxoak ura baño*”. Lehengo bi bertso-lerroek *atari ilogikoa* egiaztatzen dute, hirugarren eta laugarren bertso-lerroek, berriz, *ondorio tematikoa*. Irudi sinbolikoetan *A* maila *irreal* da, eta *B* maila *irreal*. Aipaturiko testuan, hain zuzen, *A* maila irudikatzailea *zeruko izarra* bide da (“*eder zeruan izarra*”, “*errekaldean lizarra*”), eta *B* maila maila *maitea* (“*nik zu zaitut maiteago*”). Esan daiteke iruditeria modernoak, dena den ere (Miranderenean bezala), badela antzeko teknikarik, baina erradikalagoa, ze bi muturretan arteko nexoa –garaiko estetika irrazionalaren oldean– txokante edo bitxiagoa gertatzen da.

Bukatzeko, adierazi nahi genuke aski litzatekeela Mirande-ren beste zenbait pasarte aipatzea bere iruditeria poetikoaren ausardia nabarmenagotzeko; bereziki, iruditeria erdisurrealista eta espresiboaren aldetik. Adierazgarria da, adibidez, ondorengo emari literarioa: “*Kristalezko elur ontzitik / argiak / gauaren leihoetan / banan banan itzaliz / adatsa ari duzu / zeruaren bizkarretara*”. Perpaus honetan *A* maila (eliditua) *neskatxa* da, eta *B* maila, hainbat irudi ez-realen

andanan kokatua, *kristalezko elurrontzia, gauaren leihoak, argia, adatsak eta ortzearen bizkarra...* bezalakoak.

Hildo horretatik bide eder anitz egina da Mirande poeta. Parisko behatokitik, zorionez, bere poesiak XX. mendean onduriko bide formal berri eta sugerikorra ekarri zion euskarari, eta bere berrinkuntza-
ren oihartzun estetiko berriak –muztio berriz– euskal mintzairaren edertasun-biderako onuragarri gertatu dira, zinez.

Beste autore batzuen kasuan bezala, Miranderentzat ere mese-
degarri suertatu zen *tradizioko* euskal herri lirika zaharra ezagutzea,
ze poetak, bere aldetik, lirika hari bere igurtzi xorgin berezia eransten
asmatu zuen, (metaforismo irrazional baten bide orginaletik).

Astean bide den kantunik xarmantenenetakoa guri gaur beste
bazangatik jasoa da. Izaba herriak, "doitua bikain kantatu" zuten
aren, ez zuen haren letrea garbi ezagutzen. "Berta" hitz atakoa
eta eta bertso bat "mota zikatari adarrak" eta gisako poetak onen
zengun.

Duela urte batzuk, Juanito Arranbelak osatu zuen Tuskal herri
herri kantuz egin den bildumarik handiena. Juanitok izan zela jokin
eta Lizkai Txikiren bertso bat abiri zion, eta, ondorioz, bertso
horretatik ateratako izena.

Bere Pello Errotaren bizitza eta Pello Errota, Mikelia zintzari
guztiz, irakurtzean haren antzako guztiak ikusatu ahal izan ditugu.
Uste dut, Mikelaren pasadizoak bere herriaren herri jarduak merezi
duela. Honegatik doitua dela herri kantatu, Antonio Zabalak bere
liburuan Pello Errota, Pedro Errota, 1992, Maxuan anglostatuta-
ko pasadizoak haren jarduak egoki irakurri zingiz. Hona:

Zakara ta barta, Errekalen bed traser uri diru, izengotz hori
surreto zaharretatik dator, Jose Bernardo Arranbelotatik. Bere kanta
zen da hau beti.

Due eta (Mikelia da zintzidea), Pello Errota eta Jose Bernardo
herriak propioak ziren antzaren adetik. Hargatik nik Pedro Mar-
non (Oñate) asko ezagutzen nuen. Kabanak ezaten geratu, outa egin
bera ganion guztetan. Oso ezker begur baita.

Jose Bernardoren alia, berria, lantekaria zen, Lanoride baseri-